

Lugusid Saaremaalt aastal 2035

Majandus muutub. Tehnoloogiad vahetuvad üha kiiremini ning ka inimeste eelisted ja hoiakud teisenevad. Seda võib ju ka eirata, aga ajaloost on teada kümneid vanast kinni hoidnud nüüdseks kadunud rahvaid ja terveid tsivilisatsioone.

Uku Varblane

Riigikogu arenguseire keskus

Garri Raagmaa

Tartu ülikool

Milleks stsenaariumid?

Muutusprotsesse tundes ja nende kasutuselevõttu ehk ka eest vedades saab paremal juhul nende kulgu suunata või vähemalt mõju ette aimates halvimat vältida. Aga mis on oluline? Ja kuhu suunas liikuda? Ning kas pole ohtu eksida? Muutuste hindamisel on abiks stsenaariumid kui võimalike tulevikumaailmade kirjeldused, mis lubavad läbi mängida erinevate valikute mõju ja hinnata rakendatavate poliitika sobivust ja töökindlust. Stsenaariumid valmistavad otsustajad – aga ka ettevõtjad ja elanikkonda – muutusteks ette, avardavad nende maailmapildi ja loovad seoseid esmapilgul väheolulistel protsessidel.

Stsenaariumimeetodit rakendas esmakordselt 1950. aastate alguses USA mõttekoda RAND ja sealt edasi juba palju ettevõtteid ja valitsusi. Stsenaariumid on üksikest selgelt eristuvad, sisemise loogika ja põhjendusega tulevikulood. Erinevalt prognoosist ei ole need seni toimunud arengute pikendused tulevikku. Hea stsenaariumi mõõdupuu on mitte selle täpsus, vaid selle usutavus, st loo jutustamine tänasest olukorrast tulevikuolukorrani jõudmiseni, sisemine kooskõla ning kasulikkus otsuste tegemisel.

Eesti regionaalse majanduse stsenaariumid

Suurlinnapiirkonnad on viimasel paarikümnel aastal paisunud pea kõikjal maailmas: põhjuseks side- ja veonustehnoloogiate areng, üleilmastumine ja kaubanduspiirangute kaotamine, millega raha ja ettevõtete juhtimine on koondunud üksikesse keskustesse ning ikka veel odav nafta, mis lubab kaupade vedada teise maailma otsa. Kui 1950-60ndate riiklikes süsteemides nõrgus kasv keskuste ääremaal, siis globaliseerunud maailmas liigub suurfirmade raha ja tootmine odava töö ja omakorda riiklike meetmetega välisinvestoritele soodustusi pakkuvatesse arengumaadesse. Paljud Lääne (tööstus)piirkonnad, näiteks USA kirdeosa, Detroit, (nagu meil Ida-Virumaa) ja varasemad tugevad põllumajanduspiirkonnad stagneeruvad.

Taanduvad regiooneid ei leia endale 'uues majanduses' kohta: seal on kõrgem tööpuudus, kehvemad teenused ning madalam elatustase. Kel võimalik, need lahkuvad. Sealsed inimesed elit on neid aldanud. Kui liberaalse majandusmudeli pooldajad lootsid, et regionaalsed erisused on ajutised ja jõukuse kasvades kaovad – nii nagu see oligi 1960ndatel –, siis praegused Lääneriikide näited viitavad keskuse ja ääremaa eristele kasvule. Sealjuures ebaühtlane regionaalareng ja ääremaaastumine võimendab

iseend ning viis, kuidas EL regionaal-ühenduspoliitika meetmeid on rakendatud, on riigiseseid erisusi kasvatanud. Tulemuseks on olnud pea kõikjal Lääneriikides äärmusjõudude esiletõus poliitikas: vaesunud regiooneid pettunud inimeste häältega on toetust kasvatanud viimase ajani marginaalsed vasak- ja paremservaparteid.

Stsenaariumite tekkeloogika

Tuleviku maalimisel valis stsenaariumite ekspertgrupp kaks võtmetegurit. Esiteks raha versus keskkond. Majandus sõltub üha enam kliimamuutusega kohanisemisest. Kas jätkuvad majanduskasvule suunatud väärtused või saavad valdama keskkonda esmaseks pidavad hoiakud? Kas majandus muutub keskkonnasäästlikumaks järk-järgult karmistuvate reeglite ja nõuete survel (nagu praegu ka rohepesuks nimetatav biokütuselisandite nõue) võrdlemisi aeglase tempos või toimub uue põlvkonna eeskujul väärtushoiakute muutus kiiresti? Roheliste parteide populaarsus Lääne-Euroopas kasvab. Noored nagu Greta Thundberg väljendavad oma vaateid üha enam tegudega: tarbitakse teadlikult ökotootmeid ja -teenuseid, eelistatakse taimetoitu, minimeeritakse jäätmehärgi ja kasutatakse ühistransporti.

Teine võtmetegur on uus tehnoloogia. Kas see soosib enam võrgustumist ja väiketootmist või on selle ainukeseks kriteeriumiks tegevusmahat? Tehnoloogiamuutus toimub sageli kiiresti ja ettearvatult, näiteks nutitelefoni laialdase kasutuselevõtmise kaudu vaid mõni aasta. Kliimamuutuste taltsutamiseks suunatud keskkonnapoliitika sunnib süsinikupõhise energietikavahendamise ja arendama uusi tehnoloogiasid. Roheenergeetika ei mahu aga suurlinnaenergiatootmistesse, mis on ilmselt olemas märksa hajutatum ja see saab mõjutama tootmist ja elanike paiknemist.

Elukohtade lähedamat valikut soosib kõikjale ulatav digi- ja võrgutehnoloogia: laienev osajaga- ja virtuaaltöö ning iseendale töödandjaks olemine lubab tegutseda sobival ajal ja kohas ning eelistatud keskkonnas. Ihalus parema: ilusama, rahulikuma, loodusega kooskõlas oleva, aga ka odavama elamise järele saab tagant tõukama Euroopas-Ameerikas juba 1980ndatel toimunud, aga ka viimasel kümnendil taas hoogustunud vastulinnastumist, kus tööturul taanduvad või ka osalise koormusega vabakutselised liiguvad suurlinnadest välja. Kliimamuutuse ja arengumaade poliitilise ebasabiiluse eest Euroopasse pressiv migratsioon soodustab maastumist omakorda.

Stsenaariumid – Eesti aastal 2035

„Suur-Tallinn“ on neoliberaalne jätkustsenaarium, mis panustab globaalse ja EL raha sissevoolule, naudib idufirmade teket ning rakendab kiirendatud tempos uusi tehnoloogiasid, mis on jätkuvalt kallid ja erioskusi nõudvad,

FOTO: erakogu

mistõttu need võetakse esmalt kasutusele suurlinnades. Tehnoloogia- ja teadmismajandus koondub Harjumaale ja veidi ka Tartusse. Tarbimismispidu Harjus jätkub: elu on hea, mugavusteenused ja meelelahutus läheb hästi kaubaks, aga raha sealt välja ei jõua ja muu Eesti rahvuspargistumine jätkub. Maapiirkonnad tühjenevad elanikest: muutuvad maardlateks ja suvilapiirkondadeks, kus paikneb lihtsam töö ning kus saavad hakkama vaid ettevõtjad/ettevõtlikud. Harjulate rahulolu rikuvad aga üha kõrgemad kinnisvarahinnad, ummikud ja kasvav immigratsioon. Kitsaks läheb.

Lääne-Eestile sobib Suur-Tallinna jätkumine teiste regioonidega võrreldes hästi. Kel ikka Hiius, Muhus või Vormsis suvemaja ei ole – see ei passi eliidi hulka. Mitme püsilukoha registreerimine on vahepeal riiklikult võimalikuks muutunud ja sellest on kohalikele eelarvetele palju tulu – ikka tahetakse soodsama praamipiletit. Üldplaanis jätkub aga loodusvarade: puidu, elusloomade, kala ja kivi väljavedamine – tootmisinvesteeringuid ja ressurside väärindamist lisandub spetsialistide nappuse ja kapitalipuuduse tõttu vähe.

Saaremaa paberipuu, kala ja muu biomass seilavad ikka mere taha. Üle vindi keeratud keskkonnanormid ja keskkonnaaktivistide kampaaniad on suretanud enamiku katseid uusi tootmisi käivitada.

Elu on üha hooajalisem: kahe turismikuuga peavad Saaremaa püsilanikud hädavajaliku rahatagavara kokku saama. Suvel mõne kilomeetri laiusel rannikuribal ja Kuressaares elu keeb, kuid oktoobris oleks nagu neutronpomm plahvatanud: ilusad majad, hooldatud aiad ja muruplatsid on, aga kedagi toimetamas ei paista.

„Kasvukeskuste Eesti“ aluseks on väikeettevõtetele uue võimaluse andev tehnoloogiline areng koos ülemaailmse ressursi-, ennekõike energianappusega. Stsenaariumi üheks eelduseks on väikeettevõtluse soosimine: EL ja riiklike poliitikaga uute tehnoloogiliste lahenduste ja teadmustaristu üleriigilisel kättesaadavaks muutmine, loomaks võimalusi ettevõtete toodete-teenuste innovatsiooniks ja lisandväärtuse kasvatamiseks. Suurlinnades üle maailma muutub elamine üha kallimaks. Loodusvarade rikkas Eestis saavad inimesed

dutootmine ja muu biomassi töötlemine saab lisainvesteeringuid. Turismi areneb: puhkajaid, „osikuid“ ja „suvikuid“ voorib juurde: suviti liiga kuum ja veepuuduses vaelev ning migratsiooni lootusetu võitlust pidav Vahemere-Euroopa kaotab puhkuse- ja elamispiirkonnana populaarsust ja kuna Läänemeres on vesi kuude kaupa soe, siis kerkib rannikule ketihotelle ja spaasid, aga ka vananeva Euroopa elanike pensionaate kui seni pärast vihma.

„Ökokapitalistlik Eesti“ sünnib jätkuvalt tsentraalse juhtimise ja kasvavalt üleeuroopaliste keskkonnareeglite ruumipimedal rakendamisel. Formaalselt on Eesti üha ökoloogiliselt: keskkonnasääst tähtsustub, kuid et uued tootmistehnoloogiad ja säästulahendused on kulukad, siis neid rakendatakse vaid suure tegevusmahu korral üksnes suuremates linnades

või loodusressursside vahetus läheduses. Elu juhib Brüsseli normide kõrval globaalsete suurvõimevõime seotud välisettevõtteid, kelle esmane huvi on Eesti loodusvarad: magevesi, viljakas maa, puit, turvas, fosforiit jt. Maavarad oma kontrolli alla saada. Maapiirkonnad kahanevad ning ainuke kasvav keskus on Tallinn.

Lääne-Eesti rannikute maakasutus ekstsensivistub. Looduskoskuste toetustega kasvavad maastikku hooldavad karjad päris suureks, kuid need Euroopa parimatel karjamaadel mäletsevad lihavesised söidavad jätkuvalt elusloomadena peamiselt Türgi. Eriti nukker on saarte olukord. Mõistliku ringmajandustööstuse tarvis seal inimesi ja materjali napib, veokulud on suured. Plastik kasutamise piiramine ja suutmatus investeerida bioplasti tootmisse paneb punkti Hiiu plastiklastrile. Hiidlastele hakkab küll Euroopa maksumaksjate ja uue meetme alusel elamis- ja maastikuhooldustoetust maksma. Euroopa luksusmaksud sunnivad aga osa Saaremaa väikelaeveaehitajaid tootmist Aiasse ja Ameerikasse üle viima.

Saaremaa paberipuu, kala ja muu biomass seilavad ikka mere taha. Üle vindi keeratud keskkonnanormid ja keskkonnaaktivistide kampaaniad on suretanud enamiku katseid uusi tootmisi käivitada – kaua kavandatud vesiviljeluse- ja meretuulikutarke ei tulegi. Vanad tööstused panevad ukseid kinni. Et hotellid-spaad palkavad ukrainlaste kõrvale suveks juba Vietnam ja Filipiinid renditeenindajaid, siis kohalikele palgatööd napib.

„Ökokogukondlik Eesti“ teostub juhul, kui maailmas saavad valdama keskkonnalaused väärtused, mis suunavad ka majandusotsuseid: vähendatakse globaalset inimeste ja kaupade liikuvust, arendatakse mikroenergeetikat ja -tootmist ning levitatakse säästlikku kohalikku liikuvust ja tootmist võimaldavate tehnoloogiad. Tarbitakse vähem ja sisetulek inimese kohta ei kasva. Välis-kaubandus on keskkonnatasude tõttu oluliselt vähenenud, majandus on kohalik, levivad jagamismajanduse ja koostegemise mudelid.

Ökoloogiliselt ja kohapõhiselt saab normiks, mistõttu ühiskonna juhtimine kandub asustuse hierarhiat pidi alla: poole ja teoks saab 21. sajandi külaühiskonna mudel, kus põhitase on küll kohalik, kuid kus teadmus levib ja võrgustamine toimub globaalselt. Eestis on paarsada kohalikku

teeninduskeskust.

Lääne-Eesti pole kunagi olnud nii kogukondlik kui Lõuna-Eesti. Pigem ikka individualistlikum, aga see-eest ka ettevõtlikum. Rannikutel on läbi aegade olnud enam ülemerekaimeid ja nüüdki tekib erinevaid koostöökooslusi „suvikute“ ja „osikutega“, kel suures linnas enam kontakte ja kes kaugliikuvuse kallimaks muutumisega toimetavad enam oma maakohtades. Mahetootmine ja väikekalatöötlemine alati olnud on rannarahva elulaadi osa. Nii et ehkki Lääne-Eesti ja eriti saared on mitmes mõttes Euroopa ja ka Eesti perifeeria, siis just selles perifeerias tahakski elada!

Kuressaare meremajanduskeskusest sünnib ridamisi uusi firmasid. Lisandub ka üksjagu uue tehnoloogia põhiste ekspordit andvat energia- ja toidutootmist, Euroopa huvi ja raha najal pannakse püsti meretuulepargid. Purje-elektrika ja vesinikulaevad ei ole enam vaid lõbusõiduks, vaid veavad ka kaupu. Roheelekter meelitab ka tööstusi, juurde tuleb just puudu- ja muu biomassi väärindamist, Euroopast kogukondlikku elulaadi viljelevaid loodus- ja ökoturiste.

Mida kõrva taha panna?

Lääne-Eesti lähikümnedid on valdavalt positiivsed: muutuva kliimaga talved on soojemad, ehkki küll veidi tõrjemitsemad, ja suved päikselisemad, kasvab bioproduktioon ja turismiväiertus. Läänemeri niku maakonnad naudivad jätkuvalt jõukate suvikute kujudat head mainet ja suvist rahvarikkust. Aga kas jäädad hooajaliseks suvituskohaks või tegeleda ka uusi võimalusi pakkuva rohe-energeetika ja tööstusega?

Eesti madal rannikumeri lubab kasvada Läänemere suurimaks tuuleenergia tootjaks ning oluliselt laiendada ka kalakasvatust jm vesiviljelust ning seda ka märksa enam väärindada. Uute energia- ja tootmisprojektide teostuste takistuseks on aga juba täna elanike, suvikute ja keskkonnaametnike vastuseis. Sotsiaalmeedia kampaanitega korjatatakse allkirju ja seal osalevad ka inimesed, kes tegelikult koha peal ei ela.

Saaremaa asub Euroopa perifeeria Eesti kõige kaugemal ääremaal. Elanikkond on ülihõre. Arengu üheks eelduseks on parem juurdepääs. Praamiluulise tagamisest, aga isegi sillast ainult ei piisa. Turutõrke oludes on määra- vaks kohapealseid võimekad proaktiivsed arendustöötajad ja avatud mõtelaadiga poliitikud. Nende kätes on kasvatada tunnist ja luua soodustingimused millele ei pruugi investorid seda kaugelt kanti üles leida ja sellest huvituda. Teiseks saab siin ülikoolide peamajadest kaugel üha olulisemaks kohalike ettevõtjate ja töötajate harimine, üle maailma teadmise hankimine ja võrgustamine, so. innovatsioonisüsteemi kohapealne tugevdamine.

Tegelikult oleks Lääne-Eesti suuremat omavalitsutelt tark koos maha istuda, et rahvaga läbi rääkides kujundada ühiselt kogu regiooni energiamaajanduse, bioressursside kasvatamise-väärindamise ja turismiarengu strateegiad ja siit tulenevalt kavandada uusi tootmis-, logistika-, turismi ja elamualasid, sest planeeringud võtavad aega.